

BOGUSŁAW ABRAMEK

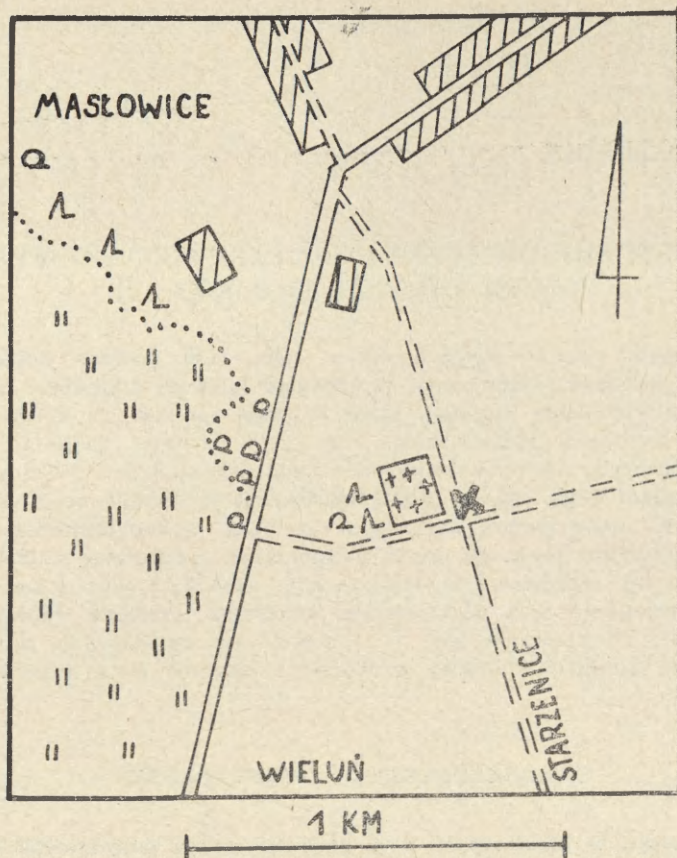
WCZESNOŚREDNIOWIECZNE CMENTARZYSKO SZKIELETOWE W MASŁOWICACH, WOJ. SIERADZ

Cmentarzysko odkryto przypadkowo w roku 1970 podczas kopania rowów wzdłuż drogi Masłowice—Starzenie. O odkryciu ludzkich szkieletów niezwłocznie zawiadomiono wieluńskie muzeum, które z uwagi na fakt, że droga miała być utwardzona kamienną nawierzchnią, rozpoczęło od razu badania ratownicze. W ciągu pierwszego, zaledwie dwutygodniowego okresu badań przekopano zagrożoną zniszczeniem część cmentarzyska, odkrywając w obrębie drogi 42 pochówki szkieletowe. W czasie dwóch następnych sezonów wykopaliskowych w latach 1971-1972 przebadano pozostałą część cmentarzyska, odsłaniając dalsze 43 groby.

Cmentarzysko szkieletowe w Masłowicach, oznaczone jako stan. 3, zajmuje niewielkie wzniesienie obok współczesnego cmentarza, przecięte wspomnianą drogą z Masłowic do Starzenic (ryc. 1). Pracami wykopaliskowymi prowadzonymi przez Muzeum Ziemi Wieluńskiej w Wieluniu kierował autor niniejszego opracowania.

CHARAKTERYSTYKA CMENTARZYSKA

Cmentarzysko w Masłowicach z 85 grobami można potraktować jako obiekt pośredni między małymi a średniej wielkości nekropolami. Z wyjątkiem trzech pochówków pozostałe groby zajmowały niewielką i zwartą przestrzeń kształtu prostokątnego o wymiarach 30×17 m, wydłużoną w kierunku N-S. Groby tworzą dwa skupiska: północne, o mniej regularnym układzie grobów, i południowe o układzie typowo rzędownym. Między wymienionymi skupiskami widoczne jest w partii środkowej cmentarzyska pewne przerzedzenie grobów (ryc. 2). Z rozmieszczenia ich można wnioskować, że groby posiadały pierwotnie jakieś zewnętrzne oznakowanie, które z czasem uległo zniszczeniu. Tłumaczy to częściowe uszkodzenie grobów 25 i 66 przez pochówki młodsze. Zarysy wszystkich jam, które ukazywały się zawsze tuż pod warstwą humusu, były dobrze czytelne na tle żółtego piasku ze względu na ciemne zabarwienie wypełniska. W skupisku południowym jamy grobowe miały dość regularne, prostokątne kształty, natomiast w północnym były one nieco większe i bardziej zaokrąglone. Zasadą było orientowanie jam na linii wschód—zachód z niewielkimi odchyleniami na północ i południe. Wielkość jam zależała od wieku i wzrostu zmarłego, przy czym u osobników dorosłych były one z reguły wydłużone. Wymiary jam wahały się od 75×35 cm do 280×130 cm. Największa z nich, w której pochowano obok siebie jednocześnie dwie osoby, liczyła 300×175 cm. Jamy grobowe na cmentarzysku w Masłowicach sięgały najczęściej do 35-60 cm głębokości, a tylko sporadycznie do 80-95 cm. Niektóre jamy były zbyt płytkie i uległy prawdopodobnie częściowemu zniszczeniu w trakcie głębszej orki. Odnotować należy fakt, że w wypełnisku absolutnie wszystkich grobów stwierdzono obecność węgla drzewnych, występujących w rozproszeniu i w skupiskach. W jednym z grobów kobiecych leżał

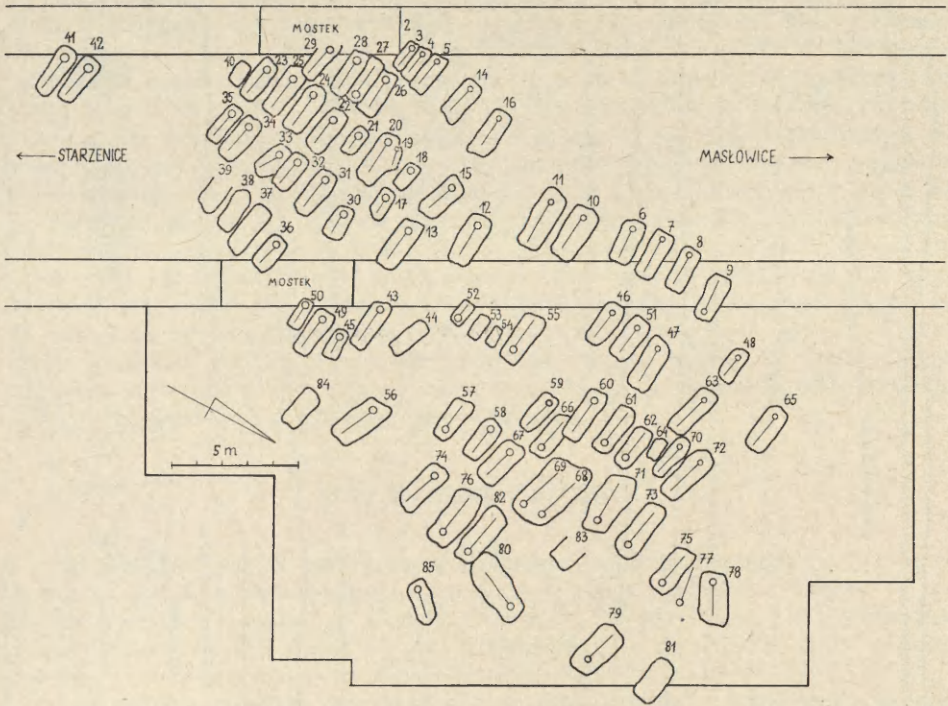

Ryc. 1. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Plan sytuacyjny cmentarzyska
Situation plan of the cemetery

obok szkieletu duży kawałek przepalonego bierwiona. Drugim elementem często spotykanym w jamach były drobne ułamki ceramiki łużyckiej, znalezione w ponad 80% grobach. Skorupy takie znajdowano także w grobach, gdzie nie było zapewne w ogóle szkieletów. W 23 grobach zaobserwowano ślady zbutwiałego drewna, przy czym najczęściej były to groby męskie (14), rzadziej kobiece (8) i tylko 1 grób dziecięcy. Ślady te widoczne były zawsze na poziomie zalegania szkieletu i z pewnością można uważać je za szczątki obudowy (ryc. 3). Obudowa wykonana była z desek i najczęściej miała kształt prostokątny, rzadziej zaś trapezowaty. Tego rodzaju konstrukcje drewniane stwierdzono w obu skupiskach grobów.

Ogólny stan zachowania kości na cmentarzysku w Masłowicach był kiepski, co uniemożliwiło przeprowadzenie badań antropologicznych. Wykorzystano jednak stosunkowo dobrze zachowane kawałki szczęk z użębieniem do przeprowadzenia eksperymentalnych badań stomatologicznych¹. Chodziło głównie o określenie wieku i ewentualnie płci pochowanych osób. Badaniami tymi objęto jedynie 17 osobników o różnym wyposażeniu grobowym, a także dwa z grobów bez wyposażenia.

¹ Badania te przeprowadził lekarz stomatolog dr Jerzy Szkudlarek z Wielunia.

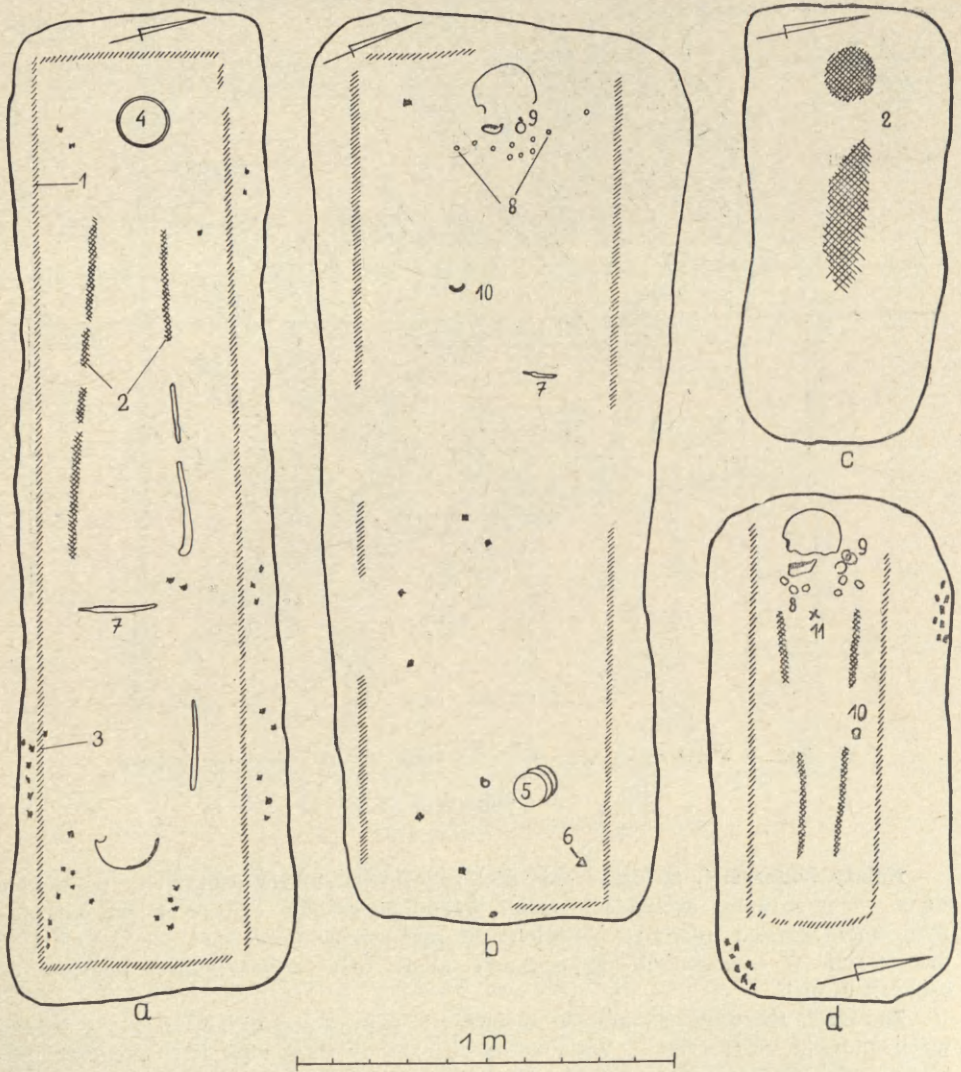

Ryć. 2 Masłowice, woj Sieradz, stan. 3. Plan cmentarzyska
Plan of the cemetery on site 3

Należy podkreślić, że oznaczenie płci przez stomatologa całkowicie pokrywało się z wyznacznikami archeologicznymi. Wśród 85 grobów odkrytych na omawianym cmentarzysku udało się wydzielić 26 pochówków kobiecych, 22 męskie i 20 dziecięcych. W pozostałych przypadkach brak było dostatecznych podstaw do oznaczenia płci.

Zmarłych składano do grobów w pozycji wyprostowanej na wznak z rękami wyciągniętymi wzdłuż ciała. Wyjątek od tej zasady stanowiły dwa pochówki kobiet, oznaczone nr 41 i 42, gdzie ręce złożone były na łonie. W większości przypadków szkielety leżały głowami na zachód, co właściwie było regułą w skupisku południowym. W skupisku północnym natomiast blisko 50% grobów miało orientację wschodnią. Ponadto grób 80 miał orientację północną, grób 85 — najstarszy na tym cmentarzysku — południową z odchyleniem na zachód. Ogółem stwierdzono więc 54 pochówki o orientacji „W” i 17 o orientacji „E”. Kilka razy orientację ustalono na podstawie widocznych śladów po rozłożonych kościach oraz charakterystycznym rozmieszczeniu zabytków w jamie. W 12 grobach nie udało się ustalić orientacji. W 7 z wymienionych grobów szkielety mogły ulec zniszczeniu ze względu na płytkie zaleganie pod powierzchnią, w pozostałych zaś 5 prawdopodobnie w ogóle nie było ich w jamie. Wśród nich znalazły się być może groby symboliczne, jak np. grób 44, gdzie w rogu jamy znaleziono tylko naczynie.

Nie zaobserwowano żadnego związku między płcią i wiekiem a kierunkiem ułożenia zmarłych. Wydaje się jednak, że orientacja odzwierciedla w pewnym stopniu różnice chronologiczne między grobami. Dla przykładu w skupisku południowym, w którym wznajdowały się pochówki najmłodsze, dominowała niemal

Ryc. 3. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Plany grobów nr 18 (c), 21 (d), 55 (a) i 58 (b):

1 — rozłożone drzewo; 2 — rozłożone kości; 3 — węgle; 4 — naczynie; 5 — wiaderko; 6 — ułamki ceramiki; 7 — nóż; 8 — paciorki; 9 — kabłączki; 10 — pierścionek; 11 — plaketka

Plans of graves nos. 18 (c), 21 (d), 55 (a) and 58 (b):

1 — decomposed wood; 2 — decomposed bones; 3 — charcoal; 4 — vessel; 5 — bucket; 6 — potsherds; 7 — knife; 8 — beads; 9 — temple-rings; 10 — finger-ring; 11 — plaque

wyłącznie orientacja zachodnia (ryc. 2). Stopniowe przechodzenie na orientację zachodnią łączy się powszechnie z rosnącymi wpływami Kościoła².

Odkryte na cmentarzysku w Masłowicach groby były w zasadzie jednostkowe. Tylko dwie jamy zawierały podwójne szkielety. W pierwszym przypadku był to

² H. Zoll-Adamikowa, *Małopolskie cmentarzyska z XI-XII w. a kwestia recepcji chrześcijaństwa w Małopolsce*, Kwart. HKM, R. XV: 1967, nr 1, s. 41.

pochówek matki z dwuletnim dzieckiem (groby 19 i 20). W drugim grobie pochowano obok siebie mężczyznę i kobietę. W grobach 10, 27, 47, 56, 66 i 78 stwierdzono pewne nieprawidłowości w anatomicznym ułożeniu kości. W pierwszym zauważono znaczne przesunięcie w górę prawego stawu biodrowego i skrzywienie kości udowej. W grobach 27 i 56 kości nóg były rozsunięte w kolanach na boki, a ich brzoży poszarpane. Czaszkę kobiety w grobie 47 znaleziono przesuniętą ku skrajowi jamy. Dość dziwny układ kości zaobserwowano na przecięciu grobów 60 i 66. Grób 60, o orientacji zachodniej, wkopany był częściowo w jamę 66 o orientacji wschodniej, a więc zmarli stykali się prawie stopami. W miejscu tego zetknięcia znaleziono 4 kości dolnych partii nóg ułożone obok siebie w poprzek jamy. W wymienionych grobach zachowały się tylko szczątki czaszek oraz kawałek kości biodrowej i częściowo kość przedramienia. Niewątpliwie mamy tu do czynienia nie z przypadkiem, lecz celowym działaniem osób żywych. Znalezienie bezładnie rozrzuconych fragmentów szkieletu w grobie 78 i obok niego wynikało prawdopodobnie z faktu zniszczenia innego grobu. Obok leżał bowiem szkielet bez widocznej wokół niego jamy grobowej.

WYPOSAŻENIE GROBOWE

Na cmentarzysku w Masłowicach stwierdzono obecność zabytków w 65 grobach. Spośród 20 grobów pozbawionych wyposażenia prawie połowę stanowiły pochówki dziecięce. Ponadto, ze względu na płytkie zaleganie jam, kilka szkieletów mogło ulec zniszczeniu razem z wyposażeniem. Wydaje się więc, że liczba grobów z wyposażeniem była pierwotnie nieco wyższa.

Dla grobów męskich charakterystyczne były krzesiwa, broń, oselki i noże większych rozmiarów, dla grobów kobiecych zaś kabłączki skroniowe, pierścionki i paciorki. Takie zabytki, jak naczynia, wiaderka, noże i monety, występowały w obu typach grobów.

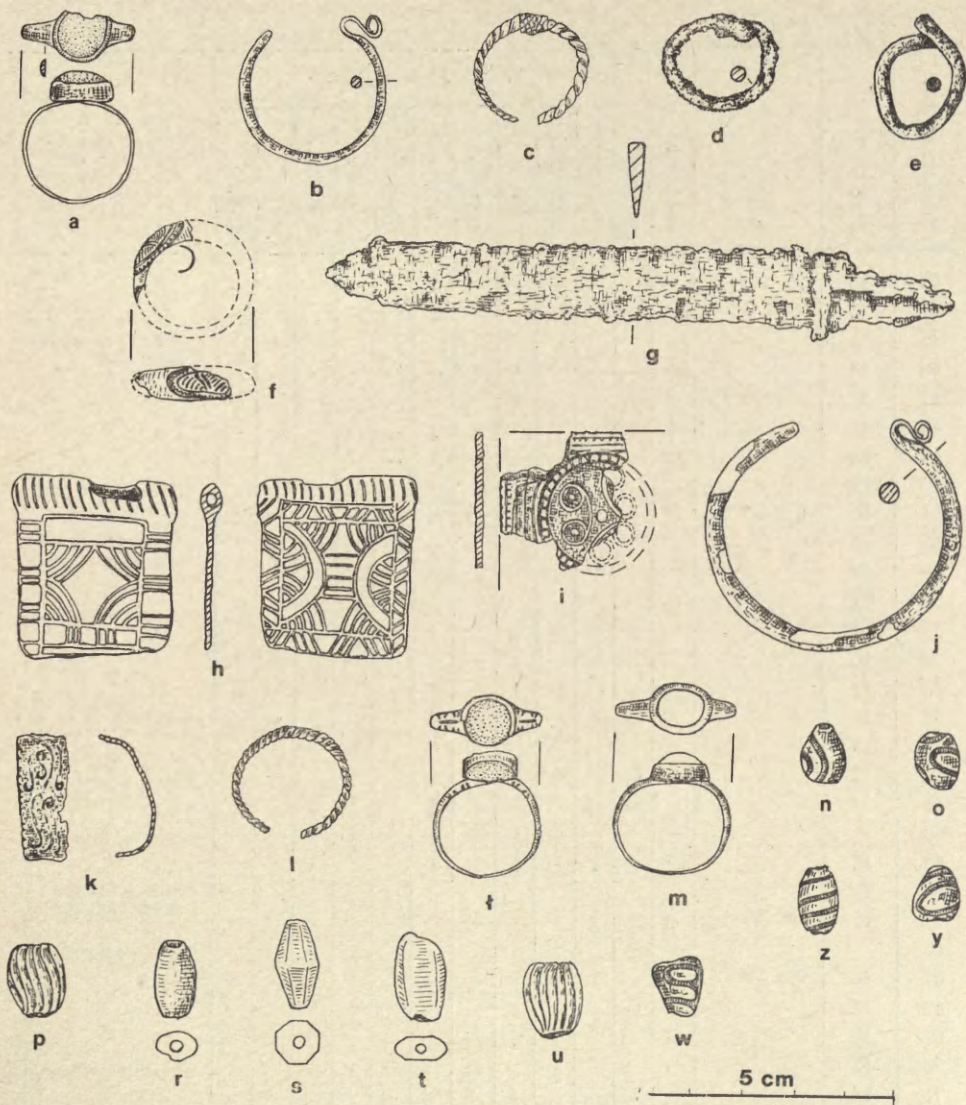
Najczęściej spotykanym elementem wyposażenia były żelazne noże, których pojedyncze egzemplarze znaleziono w 45 grobach. 20 noży pochodzi z grobów męskich, 13 z kobiecych, a 6 z dziecięcych. W pozostałych przypadkach nie udało się określić płci pochowanych osób. Nóż leżał zwykle przy lewym lub prawym biodrze zmarłego, a wyjątkowo w okolicy kolan, łokci lub barku. W grobie 8 nóż znaleziono pod kręgosłupem powyżej miednicy, a w grobie 55 leżał on w poprzek łona. Długość noży wahała się od 6 do 20 cm. Prawie na wszystkich trzpieniach zachowały się resztki drewnianej okładziny. Tylko jeden raz znaleziono przy nożu szczątki brązowej pochewki. Silna korozja uniemożliwiła niestety bliższą ich charakterystykę. Najciekawszym niewątpliwie okazem jest nóż znaleziony w grobie 15, będący jakby miniaturą miecza (ryc. 4 g).

Drugim elementem pod względem częstotliwości występowania były kabłączki skroniowe, których obecność stwierdzono w 25 grobach. Ogółem znaleziono 80 kabłączków, w tym 37 cynowych, 21 brązowych i 22 posrebrzane. Ilość kabłączków była z pewnością większa, gdyż wiele okazów cynowych uległo niemal całkowitemu rozłożeniu. Wielkość kabłączków zamykała się w granicach od 1 do 8 cm, ale przeważały kabłączki małe, do 2 cm średnicy. Znajdowano je obok czaszki lub też w pewnym oddaleniu od niej. W pojedynczych przypadkach stwierdzono ich obecność obok stóp, kolan i w okolicy miednicy. W dwóch grobach zachowały się jeszcze przy czaszce resztki skórzanych opasek (groby 35 i 58). Położenie kabłączków wskazuje, że noszono je z prawej lub lewej strony głowy albo jednocześnie z obu stron. Zaobserwowano, iż w południowym skupisku grobów częściej występowały kabłączki większych rozmiarów oraz cynowe. Zdecydowanie przeważały kabłączki z esowatymi zakończeniami o uszkach gładkich lub żłobkowa-

Zestawienie wyposażenia grobów na cmentarzystku w Masławicach, woj. Sieradz

Numer grobu	Płeć	Wiek	Wyposażenie											Uwagi		
			kabłączki	pacjorki	pierscionki	sprzączki	noże	krzesiwa	naczynia	wiaderka	monety	plakietki	osełki		groty	
1	K		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	grób zniszczony
2																grób zniszczony
3	K		3	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
4	K	(1)	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
5	M	ok. 40 l.	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	
6			-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1	-	-	
7	M		-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	
8	M	35-40	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	
9	K		3	23	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
10	M		-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	
11	M		-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
12																grób zniszczony
13			-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	grób i naczynie uszkodzone
14	K		-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
15	M		-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
16	K		3	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
17	D															groby dzieci bez wyposażenia
18	D															
19	D	ok. 2l.														
20	K		7	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
21	D	8-10 l.	6	6	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	
22	K		4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
23	M		-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	
24	M		-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
25	M		-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
26	M		-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
27																grób bez wyposażenia
28	K		2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
29	K		2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
30	D		-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	
31	M		-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	
32	D	do 6 l.	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
33	D		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
34			-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
35	K	35-40 l.	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
36																
37																
38																groby uszkodzone brak wyposażenia i szkieletów
39																
40	D															
41	K		3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
42	K		4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

Numer grobu	Płeć	Wiek	Wyposażenie											U w a g i			
			kabłączki	pacioriki	pierscionki	sprzączki	noże	krzesiwa	naczynia	wiaderka	monety	plakietki	osełki		groty		
43	K		—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
44			—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
45	D																brak wyposażenia i szkieletu
46	M		—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	
47	K	ok. 30 l.	3	30	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
48	D	ok. 10 l.	10	160	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
49	M		—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—	
50	D																brak szkieletu
51	K	ok. 15 l.	2	31	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
52	D																brak wyposażenia i szkieletu
53	D																
54	D																
55	M		—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	
56	K		2	9	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
57	D		—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	
58	K	ok. 30 l.	5	22	1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	naczynie zniszczone
59	D	ok. 7 l.	1	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
60	K		2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	szkielet uszkodzony
61	M		—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	
62			—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	brak szkieletu
63	K		1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	
64	D																brak szkieletu i wyposażenia
65	K	ok. 30 l.	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	brak wyposażenia
66																	
67	K	ok. 50 l.	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
68	M		—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
69	K		—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
70	K		—	6	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	naczynie zniszczone
71	M		—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
72		30-40 l.															brak wyposażenia
73	M		—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	
74	K		1	4	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	
75	M		—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
76	M		—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	1 naczynie zniszczone
77	M		—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
78	K		2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
79	D	10-14 l.	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	
80	M	ok. 50 l.	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	
81	D		—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	naczynie uszkodzone
82			—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	gorą
83			—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	grób i wyposażenie zniszczone
84																	
85	D	ok. 7 l.	4	73	2	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	brak szkieletu i wyposażenia

Ryc. 4. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Przedmioty z wyposażenia grobów:
 a-c — grób 3; e — grób 33; f — grób 67; g — grób 15; h — grób 6; i —
 grób 8; j-z — grób 9

Objects from graves

nych (ryc. 5 h; 6 s). Tylko 4 kółka nie miały takich zakończeń, lecz proste końce zachodzące na siebie (ryc. 4 d, e). W grobie 47 znaleziono dwa identyczne okazy cynowe o romboidalnym przekroju z poprzecznymi żeberkami na powierzchni (ryc. 5 x). Ze względu na uszkodzenie i słaby stan zachowania trudno powiedzieć coś o samych zakończeniach. Największe kabłączki, znalezione w grobach 35, 41 i 42, miały na całej powierzchni delikatne i regularne rzędy wgłębień, które po wypełnieniu srebrem tworzyły imitację drobnych łusek. Wykonanie takiej dekoracji wymagało niewątpliwie dużego doświadczenia i znacznych umiejętności.

Ryc. 5. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Przedmioty z wyposażenia grobów:
a-u — grób 48; w, x — grób 47

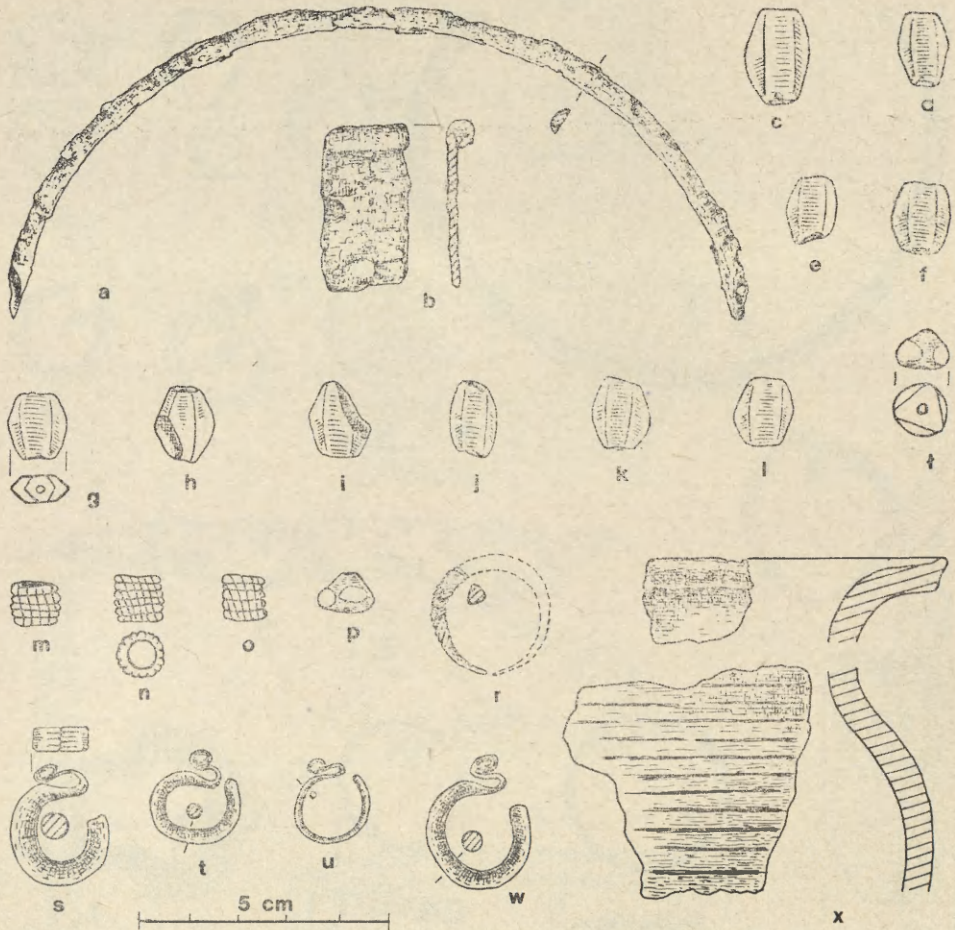
Objects from graves

Na cmentarzysku w Masłowicach licznie reprezentowane są naczynia znalezione w 21 grobach. Wyróżniono 15 okazów całych oraz 7 innych o różnym stopniu zniszczenia. Uszkodzenie wynikało zapewne ze zbyt płytkiego zalegania, a może i celowego niekiedy rozbicia. Naczynia były w zasadzie niewielkie, od 6 do 15 cm wysokości, i występowały pojedynczo. Tylko w grobie 76, obok naczynia całego, znaleziono jeszcze fragmenty naczynia miniaturowego. Z zasady umieszcza-

no naczynia w pozycji stojącej w pobliżu prawej lub lewej stopy zmarłego niezależnie od płci i wieku. Częstotliwość występowania naczyń w grobach męskich, żeńskich i dziecięcych była mniej więcej taka sama. Stwierdzono, że naczynia występowały zasadniczo w północnej części cmentarzyska. Wszystkie naczynia z Masłowic były obtaczane. Od wewnątrz widać czasem ślady niezbyt starannego łączenia taśm lub dolepiania den. W omawianej grupie zabytków można wydzielić dwa typy: przeważające liczebnie naczynia o cylindrycznych szyjkach (ryc. 9) i naczynia o esowatym profilu (ryc. 10). Pierwsze mają brzeg prosty lub skośny i lekko wklęsły, drugie natomiast mają brzegi ścienione i wychylone na zewnątrz, tworzące czasem szeroki kołnierz. Powierzchnie naczyń były w zasadzie szorstkie i gruzelkowe, niekiedy lekko łuszczące się. Przeważały dna wklęsłe z mniej lub bardziej zaznaczonym pierścieniem. Jedynie dwa naczynia miały dna płaskie ze śladami podsypki (groby 74 i 85). Na 5 dnach zachowały się odciski osi koła lub spękanej podkładki, na 3 innych słabo czytelne znaki w postaci równoramiennego krzyża. Domieszka schudząca mieszana, przeważnie średnio- i gruboziarnista. Ciemniejsze i jaśniejsze plamy na powierzchni wskazują na nierówny wypał, czasami dość słaby. Świadczą o tym łuszczące się ścianki oraz ciemne przełomy. Naczynia o cylindrycznych szyjkach były bogaciej zdobione. Zdobnictwo naczyń o esowatych profilach ograniczało się głównie do rowków i żłobków. Wyjątkiem są dwa naczynia z dookólnymi żeberkami na brzuścach (ryc. 8 a). Ornament wykonywano rylcem, patykiem, narzędziem grzebykowym i stempelkiem. Najstarszym zabytkiem w omawianej grupie jest naczynie z grobu 85 (ryc. 9 g), znalezione razem z monetą Ottona i Adelajdy. Dwa inne, pochodzące z grobów 61 i 63, datowane są przez miseczkowate denary biskupie na 2 połowę XI w. Pozostałe naczynia także można datować w większości na XI w.

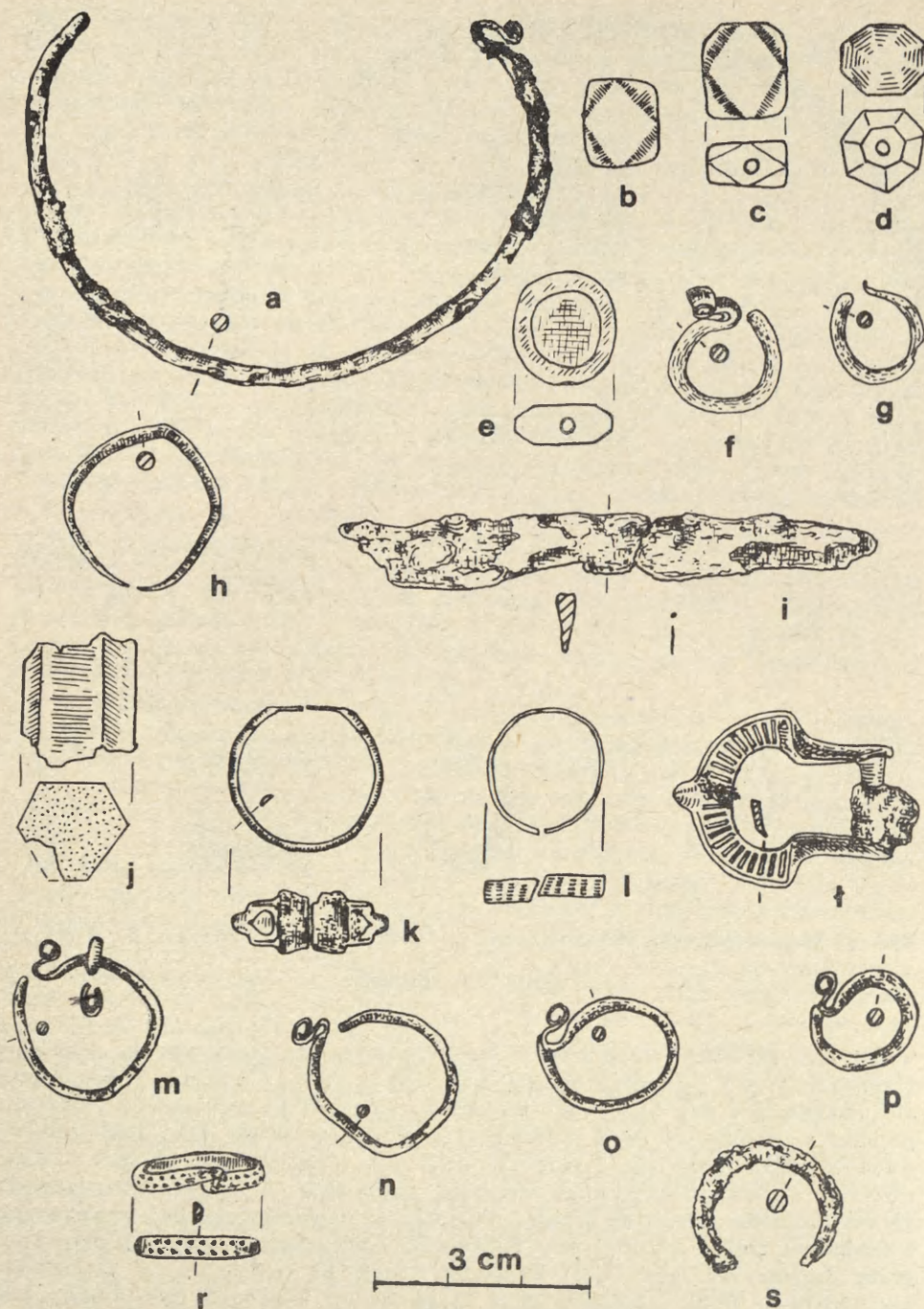
W 18 grobach kobiecych znaleziono łącznie 25 pierścionków. Leżały one przeważnie przy lewym lub prawym biodrze, a w pojedynczych przypadkach przy lewym kolanie i lewej stopie. W 13 grobach znaleziono po jednym pierścionku, w 4 po dwa, a w grobie 9 cztery pierścionki na lewej ręce. Omawiana grupa zabytków charakteryzuje się znaczną różnorodnością pod względem kształtu, ornamentyki i surowca. Najliczniej reprezentowane są brązowe pierścionki z oczkami i pierścionki taśmowate, których znaleziono po 6 egz. Pierwsze z nich mają jednostronnie wypukły kabląk z rozklepanymi końcami, do których przytwierdzona była oprawka z oczkiem (ryc. 4 a, l, m). Oczka wyrabiano głównie z zielonkawego szkła, a tylko 1 oczko wykonano z kamienia półszlachetnego — prawdopodobnie jest to akwamaryn (grób 9). Dwa okazy z omawianej grupy zabytków miały zdobione u nasady kabląki (ryc. 4 i; 7 k). Pierścionki taśmowate, w zasadzie brązowe, różnią się wielkością i szerokością taśmy oraz ukształtowaniem końców. Najciekawszy jest pierścionek wykonany z szerokiej taśmy cynowej, niestety słabo zachowany, z widocznym częściowo ornamentem (ryc. 4 k). Tylko jeden pierścionek taśmowaty nie był zdobiony. Pierścionki taśmowate, w przeciwieństwie do posiadających oczka, tworzyły skupisko w północno-zachodniej części cmentarzyska (groby 9, 47, 48, 51, 65). Pierścionki wykonane z dwóch lub trzech kawałków brązowego drutu razem skręconych znaleziono w grobach 3, 9 i 16 (ryc. 4 c, l). Jeden z nich był pęknięty i został owinięty lnianą nitką dla wzmocnienia. Z grobu 58 pochodzi kawałek srebrnego pierścienia plecionego o ścienionych końcach (ryc. 6 r), a fragment drugiego pierścienia srebrnego, dmuchanego i zdobionego w najszerszym miejscu, znaleziono w grobie 67 (ryc. 4 f). Jedyne dwa pierścionki żelazne pochodzą z grobu 85. Jeden jest silnie skorodowany i uszkodzony, drugi zaś posiada małe trójkątne wgłębienia na powierzchni (ryc. 7 r). Pierścionki z zachodzącymi na siebie końcami reprezentowane są przez dwa okazy, a zgrubiałe o ścienionych końcach tylko przez jeden egzemplarz (ryc. 7 h).

Paciorki, których łącznie znaleziono 376, pochodzą z 13 grobów. Wyróżniono

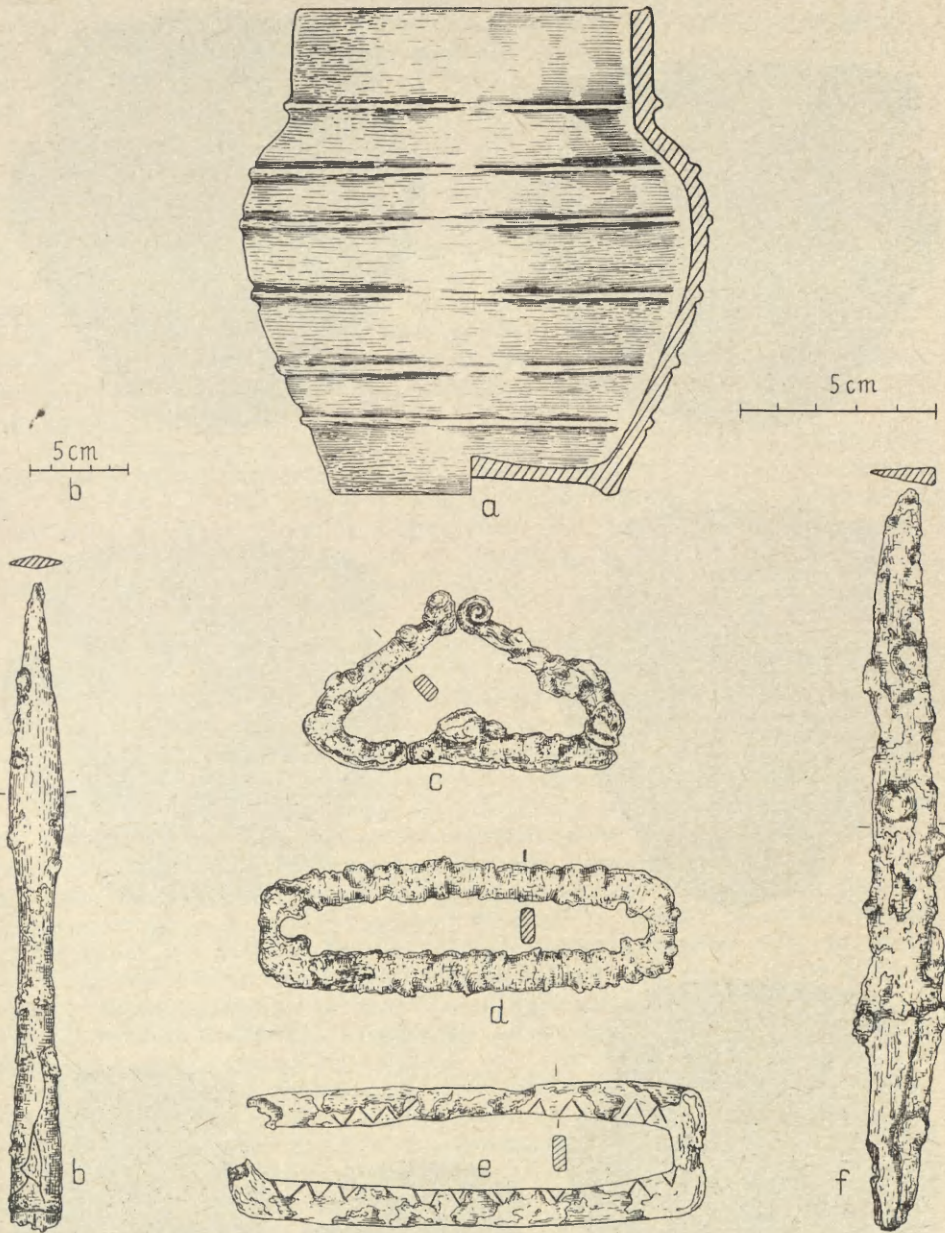
Ryc. 6. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Przedmioty z wyposażenia grobu 56
Objects from grave 56

wśród nich 22 okazy fluorytowe, 5 bursztynowych, po 3 z kryształu górskiego i krwawnika, 2 z pozłacaną blaszką wtopioną w szkło, 1 srebrny z granulacją, ale uszkodzony i 6 z bliżej nie określonego kamienia półszlachetnego. Pozostałe paciorki wykonano ze szkła i barwnej masy. Potraktowany jako paciorek kawałek kryształu górskiego z grobu 65 (ryc. 7 j), znaleziony przy lewym biodrze razem ze szczątkami skórzanego woreczka wyłożonego od środka jakąś tkaniną, spełniał zapewne specjalną funkcję. Paciorki występowały głównie w północnej i środkowej części cmentarzyska. Najobficiej wyposażone w paciorki były dwa groby dziewczynek: grób 48 — 10-letniej, i grób 85 — 7-letniej. Z pierwszego pochodzą dwie kole składające się z 15 paciorków większych (ryc. 5 i-u) i 145 drobnych wykonanych z zielonkawego szkła. Z drugiego zaś 73 małe paciorki również z zielonkawego szkła. W grobach 3, 65 i 69 znaleziono tylko po jednym paciorku. Na podkreślenie zasługuje fakt, że paciorki z fluorytu, krwawnika (ryc. 7 b, c), bursztynu i kryształu górskiego (ryc. 7 d) występowały w grobach bogato wyposażonych. Wielkość i kształt paciorków są zróżnicowane. Największą

Ryc. 7. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Przedmioty z wyposażenia grobów:
 a — grób 41; b-l — grób 56; j-l — grób 65; ł — grób 69; m-s — grób 85

Objects from graves

Ryc. 8. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Przedmioty z wyposażenia grobów:
 a — grób 79; b, c, f — grób 85; d — grób 8; e — grób 5

Objects from graves

Ryc. 9. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Naczynia z grobów:
a — grób 48; *b* — grób 49; *c* — grób 74; *d* — grób 63; *e* — grób 61; *f* — grób 34; *g* — grób 85
 Pottery from graves

jednolitość pod tym względem wykazują okazy fluorytowe (ryc. 6c-l). Paciorki bursztynowe mają kształt kulisty albo dwóch ostrosłupów złączonych podstawami (ryc. 4s; 5u). Okrągły i spłaszczony paciorek z krwawnika (ryc. 7e) należy niewątpliwie do form bardzo rzadkich na naszych ziemiach³. Znaczna ilość paciorków szklanych, wykazujących największe zróżnicowanie, uległa spatynowaniu i utlenieniu. Dotyczy to zwłaszcza okazów drobnych barwy zielonkawej, żółtawej i turkusowej. W zasadzie wszystkie paciorki z Masłowic mają swe odpowiedniki na innych cmentarzyskach w Polsce datowanych na XI-XII w.

Krzesiwa na cmentarzysku w Masłowicach reprezentowane są przez 10 egzemplarzy. Znajdowano je pojedynczo w grobach męskich przy biodrze, sporadycznie tylko przy łokciu i barku. Prawie zawsze krzesiwo leżało razem z nożem, z wyjątkiem grobu 75, gdzie poza krzesiwem nic nie znaleziono. Krzesiwa typu ogniwkowego wystąpiły liczniej. Jedno było zdobione skośnymi nacięciami (ryc. 8e), inne zaś miało ozdobne wycięcia (ryc. 8d). Jedyne dwa krzesiwa dwukabłąkowe, silnie zresztą skorodowane, znaleziono razem z kawałkiem krzemienia w północno-wschodniej części cmentarzyska.

Monety⁴ znaleziono w 6 grobach oznaczonych numerami 5, 34, 61, 62, 63 i 85. Najstarsza z nich pochodzi z grobu 85, gdzie pochowano dziewczynkę w wieku ok. 7 lat. Jest to srebrny denar Ottona i Adelajdy, który leżał w okolicy szyi. Moneta jest w połowie zgięta, a w zgięciu zachował się jeszcze kawałek lnianego sznureczka. Noszono ją więc na szyi jako wisiorek. Następne w kolejności chronologicznej są dwa denary Bolesława Śmiałego, pochodzące z grobów 5 i 63. Oba znaleziono przy biodrach, w grobie 5 w okolicy lewej dłoni, w grobie 63 przy prawej. Z grobów 61 i 62 pochodzą dwa miseczkowate denary biskupie datowane na 2 połowę XI w. (ryc. 12). Jeden znaleziono w nogach w pobliżu naczynia, natomiast drugi leżał pośrodku jamy grobowej, w której brakło szkieletu. Najmłodszą monetą jest denar Bolesława Kędzierzawego z grobu 34, wybity w mennicy gnieźnieńskiej około połowy XII w. Denar spoczywał w okolicy lewej dłoni.

W grobach 24 i 58 znaleziono kawałki żelaznych obręczy, należące do niewielkich wiaderek. Dwa inne fragmenty obręczy, łącznie z dolną częścią naczynia, znaleziono także w szczątkowo zachowanej jamie grobowej nr 83. Grób 24 był pochówkiem męskim, a wiaderko stało przy stopach. Zachowały się z niego tylko kawałki wąskich, jednostronnie wypukłych obręczy oraz kabłąka o kwadratowym przekroju ze ścięzionymi końcami. Wiaderko to, sądząc z wielkości kabłąka, liczyło ok. 11 cm średnicy. Resztki drugiego wiaderka, również słabo zachowanego, pochodzą z bogato wyposażonego grobu kobiety (ryc. 6a, b). Wielkość obręczy, na których zachowały się ślady klepek, wskazuje, że wiaderko miało ok. 13-14 cm średnicy. Brakuje tu kabłąka, ale zachowała się prostokątna blaszka ze zwiniętym końcem i dwoma otworkami.

Do najciekawszych znalezisk na cmentarzu w Masłowicach należą cynowe plakietki (ryc. 4h, i). Pierwsza z nich, nieznacznie tylko uszkodzona, znaleziona została obok naczynia w grobie 6. Obie płaszczyzny tej plakietki są bogato zdobione ornamentem wypukłym. Przy jednym z boków widoczne jest poziome zgrubienie z otworem, stanowiącym jakby rurkę. Brzegi plakietki, która zapewne w całości została odlana, nie są zbyt równe. Omawiany zabytek stanowił albo przykrycie jakiegoś pudełeczka (np. kaptorgi?), albo pełnił funkcję ozdoby noszonej na szyi. Ze względu na słaby stan zachowania szkieletu i mało zróżnicowane wyposażenie trudno powiedzieć, kogo pochowano w tym grobie. Nie znam

³ E. i Z. Kaszewscy, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Brześciu Kujawskim, pow. Włocławek*, *Mat. SiW*, t. 1: 1971, s. 383.

⁴ Monety z Masłowic określił mgr A. Gupieniec, kierownik Działu Numizmatycznego Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

Ryc. 10. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Naczynia z grobów:
 a — grób 73; b — grób 76; c — grób 57; d — grób 6; e — grób 56

Pottery from graves

analogii do plakietki z Masłowic poza pewnym podobieństwem motywów zdobniczych widocznych dla przykładu na pierścionku ze Złotej Pińczowskiej⁵. Plakietka z Masłowic pochodzi zapewne z XI w., na co wskazuje naczynie znalezione w grobie 6.

Druga plakietka, zachowana niestety w szczątkowym stanie, pochodzi z grobu 21, w którym pochowano 8-10-letnią dziewczynkę. Fakt znalezienia jej w okolicy

Ryc. 11. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Cynowa plakietka z grobu 6
Tin plaque from grave 6

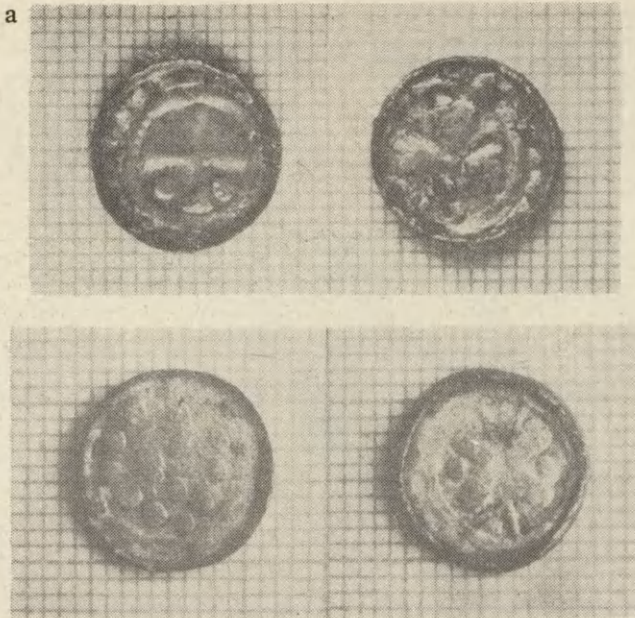
piersi wskazywałyby, że noszono ją jako ozdobę. W przeciwieństwie do poprzedniej omawiana plakietka zdobiona była tylko jednostronnie (ryc. 4i) również ornamentem wypukłym. Binoklowaty ornament, rozmieszczony symetrycznie w centrum koła identycznego jak na kaptordze z Gdańska⁶, nawiązuje do motywów zdobniczych stosowanych w technice filigranu⁷. Prawdopodobnie obie cynowe plakietki z Masłowic są wytworem miejscowym, polskim.

W grobach 49, 69 i 80 znaleziono jedyne na całym cmentarzysku egzemplarze oselki, sprzączki i grotu włóczni. Oselka, niestety uszkodzona i znacznie zużyta, leżała obok noża przy lewym biodrze. Lirowata, posrebrzana sprzączka o zdobionym kabłąku (ryc. 71) wchodziła w skład wyposażenia grobu kobiety, gdzie znaleziono jeszcze kawałek srebrnego paciorka z granulacją i nóż. Sprzączki tego typu uważane są za importy wschodnie. Długi i wysmukły grot włóczni (ryc. 8 b) znajdował się przy lewym barku 50-letniego mężczyzny. Liścień grotu jest wąski

⁵ M. Miśkiewicz, *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Złotej Pińczowskiej, pow. Pińczów*, [w:] *Metodyka naukowo-techniczna badań archeologicznych i antropologicznych*, Warszawa 1967, s. 107.

⁶ *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.*, Warszawa 1971, s. 323.

⁷ *Sztuka polska...*, s. 312.

Ryc. 12. Masłowice, woj. Sieradz, stan. 3. Srebrne denary biskupie z grobów 61 (a) i 62 (b)

Silver bishop's denarii from graves 61 (a) and 62 (b)

i równy szerokości oraz długości tulejki, w której tkwi jeszcze kawałek złamanego drzewca. Omawiany grot, a także dwukabłąkowe krzesiwo z nożem (ryc. 8 c, f) pochodzą prawdopodobnie z 1 połowy XI w.

CHRONOLOGIA CMENTARZYSKA

Podstawą ustalenia ram czasowych cmentarzyska w Masłowicach są głównie monety. Dalszych wskazówek chronologicznych dostarczają naczynia, niektóre srebrne ozdoby, pewne typy pierścionków i kabłączki. Wykorzystać można również takie fakty, jak wielkość cmentarzyska i orientacja szkieletów oraz charakter wyposażenia grobowego.

Znaleziony w grobie 85 denar Ottona i Adelajdy wskazuje, że cmentarzysko założono w początkach XI w. Warto dodać, że grób 85 usytuowany był nieco z boku cmentarzyska i odznaczał się inną orientacją, podobnie jak sąsiedni grób 80. Była to zapewne najstarsza część cmentarzyska, które rozszerzało się dalej w kierunku zachodnim, północnym i południowym. Większość grobów zlokalizowanych w północnej i środkowej części cmentarzyska można datować na wiek XI, przy czym nie da się wydzielić pochówków z końca XI lub początków XII w. Z wymienionej partii cmentarzyska pochodzą niemal wszystkie naczynia, cztery monety, z których najmłodsze są denarki biskupie, wszystkie paciorki z kamieni półszlachetnych, dwa srebrne pierścionki, paciorek z granulacją, lirowata sprzączka oraz większość małych kabłączków. Wyposażenie grobowe było tu bardziej zróżnicowane ilościowo i jakościowo, jamy mniej regularne, a orientacja mieszana. Najmłodsze groby znajdują się w południowej i południowo-wschodniej części cmentarzyska, gdzie znaleziono denar Bolesława Kędzierzawego oraz duże drucikowate

kabłaczki. Groby 41 i 42, usytuowane z boku cmentarzyska, są zapewne jeszcze młodsze. Trudno rozstrzygnąć, czy pochodzą one jeszcze z XII, czy też XIII w. Wydaje się, że górna granica chronologiczna cmentarzyska w Masłowicach przypada na lata 70-80 XII w.

Wieś Masłowice znajduje się w odległości ok. 6 km od Rudy — siedziby kasztelanii i zarazem centrum administracji państwowej i kościelnej dawnej ziemi rudzkiej z XI-XII w. Źródła pisane dla tego okresu są niezmiernie skąpe, brak także danych archeologicznych pochodzących z systematycznych badań⁸, informujących o kulturze i obyczajach mieszkańców tej niewielkiej jednostki terytorialnej.

Łukę tę wypełniły w poważnym stopniu całkowicie przebadane cmentarzyska wczesnośredniowieczne w Masłowicach i Dębinie⁹. Nekropola w Masłowicach reprezentuje typ cmentarza wiejskiego związanego z niewielką jednostką osadniczą, bowiem w odległych o 3 km Urbanicach znajdowało się następne cmentarzysko z XI-XII w. Nowa ideologia chrześcijańska znalazła swe odbicie w formach grobów, znakach krzyża, stopniowym przechodzeniu na orientację zachodnią i ubożeniu wyposażenia grobowego. Fakty te zaobserwowano w południowym (najmłodszym) skupisku grobów. Przyczyną tego było zapewne powstanie w pierwszych latach XII w. kościoła parafialnego w Rudzie. Z drugiej zaś strony konsekwentne umieszczanie węgla drzewnych i ułamków ceramiki łuzycyckiej w jamach grobowych świadczy o tradycji pewnych obrzędów pogańskich.

Zdecydowana większość zabytków z cmentarzyska w Masłowicach to z pewnością rodzime wytwory, łącznie z obu plakietkami i lirowatą sprzączką. Za importy można uznać paciorki wykonane z kamieni półszlachetnych i być może większość paciorków szklanych. Do zjawisk wyjątkowych, w porównaniu do innych cmentarzysk z terenu Polski środkowej¹⁰, należy zaliczyć dużą ilość naczyń w grobach oraz tylko jeden egzemplarz broni w postaci grotu włóczni.

*Muzeum Ziemi Wieluńskiej
w Wieluniu*

BOGUSŁAW ABRAMEK

AN EARLY MEDIEVAL INHUMATION CEMETERY AT MASŁOWICE, PROVINCE OF SIERADZ

In 1970-1972 the Museum at Wieluń conducted excavations of the early medieval cemetery at Masłowice, discovered by accident when digging wayside ditches. As a result, 85 inhumation graves have come to light, distributed over an area of 30×17 m. The graves were oriented along the E-W axis, with only small deviations, and the skeletons had a mixed orientation. Charcoal pieces and Lusatian potsherds intentionally placed in the graves testify to the survival of certain pagan practices into the 11th and 12th centuries. Twenty three graves revealed traces of decomposed timber, surrounding the skeletons and possibly derived from

⁸ Stanowiska z okresu istnienia kasztelanii badane metodą wykopaliskową reprezentowała do niedawna tylko znana w literaturze archeologicznej osada w Olewinie.

⁹ Materiały z cmentarzyska w Dębinie są już opracowane i niebawem zostaną przekazane do druku.

¹⁰ Por. A. Kufel-Dzierżgowska, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe w Polsce środkowej*, Prac. Mat. Łódź, s. 373.

a setting and not from coffins. The bones were poorly preserved and therefore the sex of the dead was mostly determined on the basis of grave goods and examination of teeth.

Of the 85 graves 26 were determined as female, 22 as male and 20 as children's burials. Characteristic of the male burials were fire-steels, weapons, whetstones and big knives, and of the female burials temple-rings, beads, and finger-rings. Nearly half of the children's burials did not have any furnishing. Burials of three very young girls, aged from 7 to 10 (graves 21, 48 and 85) are among the richest in the cemetery.

The most common grave goods were knives (45), temple-rings (80), clay vessels (21), finger-rings (25), beads (376) and fire-steels (10). Other finds included 6 coins, 3 small buckets, 2 plaques of tin, a spearhead, a lyre-shaped buckle and a whetstone.

Special attention claim tin temple-rings from grave 47, finger-rings from graves 9, 58 and 67 and two plaques, mentioned above, from graves 6 and 21. So far the plaques have no close analogies.

Most finds discovered at Masłowice are probably of local origin. The imports are represented by beads of semi-precious stones and possibly of glass. On the basis of the materials recovered it is possible to say that the cemetery at Masłowice originated in the early 11th century and was in use until the seventies or eighties of the 12th century.